

प्रभावी अध्यापनासाठी प्रशिक्षणार्थ्याद्वारे शिक्षक मूल्यमापनाची उपयुक्तता

डॉ. पद्मा मोहनराव जाधव

सहयोगी प्राध्यापक,
शासकीय अध्यापक महाविद्यालय,
सी.टी.ई., परभणी

सारांश

शिक्षण हे समाज परिवर्तनाचे प्रभावी माध्यम आहे. शिक्षणाद्वारे आपण समाजाच्या सर्वांगीण प्रगतीसाठी आवश्यक ते मनुष्यबळ विकसित करत असतो. म्हणून समाजासाठी उपयुक्त मनुष्यबळ विकसित करण्यासाठी शिक्षण प्रक्रिया दर्जेदार आणि गुणवत्तापूर्ण होणे आवश्यक असते. समाजाच्या विविध क्षेत्रांसाठी आवश्यक असलेले नेतृत्व घडविण्याची क्षमता दर्जेदार, गुणवत्तापूर्ण अध्यापनात आणि पर्यायाने दर्जेदार अध्यापनात असते. आणि या दर्जेदार अध्यापनाचे यथार्थ मूल्यमापन विद्यार्थीच करू शकतात. मग ते अध्यापन पूर्वप्राथमिक स्तरापासून उच्च शिक्षणाच्या कोणत्याही स्तराशी निगडित असो. प्रस्तुत संशोधन पत्रिकेमध्ये प्रभावी अध्यापनात प्रशिक्षणार्थ्याद्वारे शिक्षकांच्या अध्यापनाचे मूल्यमापनाची उपयुक्तता यावर प्रकाश टाकण्याचा अल्पसा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

Key Words: प्रभावी अध्यापन, प्रशिक्षणार्थी, प्रशिक्षणार्थ्याद्वारा मूल्यमापन,

प्रास्ताविक

‘Education is not a process of leveling it is a process of discriminating’. या उक्तीचा अर्थ असा की, शिक्षण म्हणजे विद्यार्थ्यांच्या बुद्धीमत्तेचे सपाटीकरण नव्हे तर त्यांच्यातील ज्या क्षमता आहेत, जे गुण आहेत ते अधिकाधिक उन्नत पातळीपर्यंत विकसित करणे. जेणेकरून समाजजीवनाच्या सर्वच क्षेत्रांसाठी आवश्यक आणि उपयुक्त ठरणारे मनुष्यबळ शिक्षणाच्या माध्यमातून विकसित होऊ शकेल. असेच शिक्षण हे समाजाच्या जडणघडणीत मोलाची भूमिका पार पाडू शकते. अशा प्रकारचे मनुष्यबळ शिक्षणाच्या माध्यमातून घडविण्याची जबाबदारी केवळ शैक्षणिक संस्थांची नसून त्यामध्ये शासन, समाज, विविध स्वयंसेवी संस्था इत्यादींची सामायिक भागीदारी आहे. मग तो शिक्षक शिक्षणाच्या कोणत्याही स्तरावर कार्य करणारा असला तरी शिक्षकाची भूमिका तुलनेने अधिक महत्त्वाची आहे. शिक्षकाचे कार्य यादृष्टीने अत्यंत महत्त्वाचे असते.

संशोधनाची गरज

जीवनाच्या सर्वच क्षेत्रात दिवसेंदिवस अमुलाग्र बदल होत आहेत. त्यानुसार शिक्षणक्षेत्रात देखील बदल

घडवून आणणे अपेक्षित असते. तसे काही बदल आज शिक्षणक्षेत्रात घडून येत आहेत. शिक्षणाचे नियोजन, शिक्षणाचे व्यवस्थापन आणि प्रशासन, शिक्षणाचे अर्थकारण, अध्ययन-अध्यापन, मूल्यमापन, उपक्रमांची अंमलबजावणी इत्यादींमध्ये हे बदल होतांना आपण अनुभवत आहोत. शिक्षणक्षेत्रात होणा-या बदलांची दखल शिक्षक प्रशिक्षण संस्थांनी घेतली आणि त्यानुसार शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रमात आणि अंमलबजावणीत परिवर्तन घडवून आणले तरच अशा शिक्षक प्रशिक्षणातून गुणवत्तापूर्ण, सामाजिक जबाबदारीची जाणीव असलेले आणि सामाजिक उत्तरदायित्वाचे भान असलेले शिक्षक घडतील. यासाठी शिक्षक प्रशिक्षण दर्जेदार आणि गुणवत्तापूर्ण होण्यासाठी शिक्षक प्रशिक्षकांचे कार्य दर्जेदार असणे गरजेचे आहे.

संशोधनाचे महत्त्व

Education is the means of human resource development. शिक्षण हे मनुष्यबळ विकासाचे प्रभावी माध्यम आहे. तसेच ते समाज परिवर्तनाचे देखील प्रभावी माध्यम आहे. शिक्षणाद्वारे आपण समाजाच्या सर्वांगीण प्रगतीसाठी आवश्यक ते मनुष्यबळ विकसित करत असतो. म्हणून समाजासाठी उपयुक्त मनुष्यबळ विकसित करण्यासाठी समाजाने देखील शिक्षण

प्रक्रिया दर्जेदार होण्याच्या दृष्टीने सहाय्य करणे आवश्यक असते. मग ते शिक्षण शिक्षणप्रक्रियेच्या कोणत्याही स्तराशी निगडित असो अथवा व्यावसायिक शिक्षणाशी निगडित असो.

अध्यापन संकल्पना

1. Teaching is to cause the pupil to learn and acquire the desired knowledge, skills and also desirable ways of living in the society. It is a process in which learner, teacher, curriculum and other variables are organized in a systematic and psychological way to attain some predetermined goals. - shodh.inflibnet.ac.in

2. यशस्वी अध्यापन म्हणजे विद्यार्थ्याला अधिक ज्ञान होणे, त्याची आकलनशक्ती वाढणे, काही नवीन शक्तीसामर्थ्य लाभल्याचा आनंद होणे आणि त्याच्या प्रतिसादातून नव्या अध्यापनाला गती मिळणे होय. vishwakosh.marathi.gov.in

विद्यार्थ्यांवर होणाऱ्या संस्कारात शिक्षकाचा वाटा मोठा असतो. शिक्षकाच्या आचारविचारांचा प्रभाव संस्कारक्षम विद्यार्थ्यांवर होत असतो. यासाठी शिक्षक सदाचारसंपन्न, शीलसंपन्न असणे आवश्यक असते. शिक्षकाची प्रतिष्ठा बऱ्याच अंशी त्याच्या विविध प्रकारच्या गुणवत्तेवर अवलंबून असते.

शिक्षकाच्या गुणवत्तेची क्षेत्रे

1. अध्यापन विषयाचे क्षेत्र - जे विषय शिकवावयाचे त्यावर उत्तम प्रभूत्व, ते विषय विद्यार्थ्यांना समजावून देण्याचे कौशल्य, स्वतःचा व्यासंग अद्ययावत ठेवण्याची धडपड, अध्यापन साधनांचे ज्ञान व कौशल्यपूर्ण उपयोग करण्याचे सामर्थ्य यांचा समावेश पहिल्या क्षेत्रात होतो.
2. मानसशास्त्राचे ज्ञान - एका उत्तम शिक्षकाला सर्व वयोगटातील मानसशास्त्राचे ज्ञान असणे आवश्यक असते.
3. मानवी संबंधांचे क्षेत्र - शिक्षकाला विद्यार्थी, सहव्यवसायी व संचालक यांच्यासोबत कार्य करावयाचे असते. तसेच त्याचा पालकांशी व समाजाशी संबंध येत असतो. या सर्वांशी वागण्याचे ज्ञान व कला शिक्षकाजवळ असली पाहिजे.
4. नेतृत्व - शिक्षक हा विद्यार्थ्यांचा नेता व मित्र असतो. लोकशाही समाजातील नेत्याचे गूण त्याच्या ठिकाणी असले

पाहिजेत. विद्यार्थ्यांविषयी प्रेम, सहानुभूती व आस्था असणारा शिक्षक हाच उत्तम शिक्षक होऊ शकतो.

अशा प्रकारचा शिक्षक घडविणे हे शिक्षक प्रशिक्षणाचे प्रमुख प्रयोजन आहे. म्हणजेच दर्जेदार शिक्षक प्रशिक्षण हो हा कोणत्याही स्तरावरील दर्जेदार शिक्षणाचा पाया मानला जातो. कारण पूर्वप्राथमिक, प्राथमिक, माध्यमिक आणि उच्च माध्यमिक स्तरावर कार्य करणा-या शिक्षकांच्या जडणघडणीत शिक्षक प्रशिक्षण संस्थांची आणि पर्यायाने शिक्षक प्रशिक्षकांची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची असते. शिक्षक प्रशिक्षकांचे अध्यापन दर्जेदार, गुणवत्तापूर्ण शिक्षकांच्या जडणघडणीसाठी उपयुक्त ठरले तरच अशा शिक्षक प्रशिक्षणातून गुणवत्तापूर्ण शिक्षक तयार होऊ शकतील. यासाठी शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापन कार्याचे मूल्यमापन विविध प्रकारे होणे गरजेचे आहे. त्यातही प्रशिक्षणाच्याद्वारे असे मूल्यमापन होणे अधिक अत्यावश्यक आहे. हे मूल्यमापन शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापन नियोजन, अध्यापन कार्य, मूल्यमापन इत्यादी संदर्भात सुधारणा करण्यासाठी निश्चितच मार्गदर्शक ठरू शकेल.

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये

1. शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, परभणी येथील प्रशिक्षणाच्याद्वारे अध्यापनाचे मूल्यमापन करणे.
2. प्रशिक्षणाच्याद्वारे अध्यापनाच्या मूल्यमापनाद्वारे अध्यापकांच्या अध्यापनाचा दर्जा ठरविणे
3. गुणवत्तापूर्ण अध्यापनासंदर्भात प्रशिक्षणाच्याद्वारे मते संकलित करणे.
4. प्रशिक्षणाच्याद्वारे अध्यापन मूल्यमापनाद्वारे अध्यापनातील जमेच्या बाबी आणि कमतरतांचा शोध घेणे.
5. प्रशिक्षणाच्याद्वारे सूचविलेल्या सूचनांनुसार गुणवत्तापूर्ण अध्यापनासाठी उपाययोजना सूचविणे.

गृहीतके

1. शिक्षण संस्था ही समाजाची छोटी प्रतिकृती असते.
2. शिक्षण प्रक्रियेच्या माध्यमातून समाजासाठी जबाबदार आणि सर्वगुणसंपन्न व्यक्तिमत्त्व विकसित करणे ही शैक्षणिक संस्थांची जबाबदारी असते.

३. गुणवत्तापूर्ण शिक्षणासाठी गुणवत्तापूर्ण अध्यापनाची आवश्यकता असते.
४. गुणवत्तापूर्ण ही शिक्षक प्रशिक्षकांची महत्त्वाची जबाबदारी आहे.
५. शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापनाचे यथार्थ मूल्यमापन प्रशिक्षणार्थी करत असतात.

परिकल्पना

१. शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, परभणी येथील सेवापूर्व शिक्षक प्रशिक्षण घेणारे प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापनाचे योग्य मूल्यमापन करता येते.
२. प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापनाचे योग्य मूल्यमापन गुणवत्तापूर्ण अध्यापनासाठी उपयुक्त ठरू शकते.

चले

स्वाश्रयी चल: शिक्षक प्रशिक्षकांद्वारे केले जाणारे अध्यापन (अध्यापन पद्धती, अध्यापन कौशल्ये, अध्यापन तंत्रे, तंत्रज्ञानाचा वापर इत्यादी)

आश्रयी चल : प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापनाचे केलेले मूल्यमापन

संशोधन विषयातील महत्त्वाच्या संकल्पनांच्या कार्यात्मक व्याख्या

१. **बी.एड. प्रशिक्षणार्थी :** शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, सी.टी.ई. परभणी येथील दोन वर्षीय नियमित पूर्णवेळ माध्यमिक शिक्षक प्रशिक्षण अभ्यासक्रमास प्रवेशित द्वितीय वर्षाचे प्रशिक्षणार्थी होय.
२. **प्रभावी अध्यापन :** प्रशिक्षणार्थ्यांना यथार्थ ज्ञान प्राप्त करणे, प्राप्त ज्ञानाचे व्यावहारिक उपयोजन करण्याची क्षमता विकसित करणे, समाजाचा एक जबाबदार व्यक्ती आणि एक गुणवत्तापूर्ण शिक्षक म्हणून स्वतःमधील जमेच्या बाबी, कमतरता, या कमतरता दूर करण्यासाठी करावयाचे प्रयत्न, इत्यादी संदर्भात स्वतःला ओळखण्याची क्षमता विकसित करणे याविषयीचा योग्य दृष्टिकोन विकसित करण्यासाठी केले जाणारे अध्यापन होय.

३. **शिक्षक मूल्यमापन :** शिक्षक प्रशिक्षकाचे अध्यापन नियोजन, प्रत्यक्ष अध्यापन, मूल्यमापन पद्धती आणि इतर अनुषंगिक बाबी यासंदर्भातील प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे केलेली चिकित्सा

संशोधनाची व्याप्ती

१. **अभ्यास क्षेत्र :** प्रस्तुत संशोधन हे अध्यापन या अभ्यास क्षेत्राशी संबंधित आहे.
२. **भौगोलिक क्षेत्र :** प्रस्तुत संशोधन हे परभणी शहर या भौगोलिक क्षेत्राशी संबंधित आहे.
३. **आशय :** प्रस्तुत संशोधन हे प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे मूल्यमापन या आशयाशी संबंधित आहे.

संशोधनाच्या मर्यादा

१. **अभ्यास क्षेत्र :** प्रस्तुत संशोधन हे प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापनाचे मूल्यमापन या आशयापुरते मर्यादित आहे.
२. **भौगोलिक क्षेत्र :** प्रस्तुत संशोधन हे परभणी शहरातील जिंतुर रोड परिसरातील शासकीय अध्यापक महाविद्यालय या भौगोलिक क्षेत्रापुरते मर्यादित आहे.
३. **आशय :** प्रस्तुत संशोधन हे बी.एड. नियमित पूर्णवेळ अभ्यासक्रमासाठी प्रवेशित प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापन नियोजन, प्रत्यक्ष अध्यापन, मूल्यमापन आणि इतर अनुषंगिक बाबी या आशयापुरते मर्यादित आहे.

संशोधनाची पद्धती :

प्रस्तुत संशोधनासाठी सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे. शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, परभणी येथील प्रथम आणि द्वितीय वर्षाचे एकूण ६० प्रशिक्षणार्थ्यांकडून संशोधिकेच्या अध्यापनाचा दर्जा या संदर्भातील अध्यापनाचा माहिती संकलित करण्यासाठी सर्वेक्षण पद्धती अधिक उपयुक्त असल्यामुळे प्रस्तुत संशोधन पत्रिकेसाठी सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला.

जनसंख्या : बी.एड. नियमित पूर्णवेळ अभ्यासक्रमास प्रवेशित प्रशिक्षणार्थी ही या संशोधनातील जनसंख्या आहे.

नमुना : प्रस्तुत संशोधनात शासकीय अध्यापक महाविद्यालय, परभणी येथील बी.एड. नियमित पूर्णवेळ अभ्यासक्रमास प्रवेशित प्रथम आणि द्वितीय वर्षाच्या एकूण ६० प्रशिक्षणार्थ्यांची निवड करण्यात आली.

माहिती संकलनाचे साधन : प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधिकेने पदनिश्चयन श्रेणी या साधनाचा उपयोग केला आहे. प्रशिक्षणार्थ्यांकडून पदनिश्चयन श्रेणीद्वारे माहिती संकलित करण्यात आली. अध्यापन नियोजन, प्रत्यक्ष अध्यापन, मूल्यमापन, सर्वसाधारण मूल्यमापन आणि सविस्तर अभिप्राय या निकषांना अनुसरून इत्यादी माहिती संकलित करण्यासाठी पदनिश्चयन श्रेणी हे साधन उपयुक्त ठरले.

पदनिश्चयन श्रेणीचे स्वरूप

अ. क्र.	विभाग	एकूण विद्यार्थ्यां	अभिप्राय
1	अध्यापन नियोजन	०४	प्रत्येक विधानासमोर आवश्यकता असेल तर त्या संदर्भातील मत प्रतिपादन करण्यासाठी सूचित करण्यात आले आहे.
2	अध्यापन	१६	
3	मूल्यमापन	०४	
4	सर्वसाधारण	०६	
5	सविस्तर अभिप्राय	--	
	एकूण	३०	

संशोधनाची कार्यपद्धती

प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधिकेने सर्वप्रथम संशोधन विषयाच्या तात्त्विक अधिष्ठानाचे स्वरूप विषद केले. संशोधन विषयाच्या अनुषंगाने माहिती संकलित करण्यासाठी पदनिश्चयन श्रेणी हे साधन विकसित केले. पदनिश्चयन श्रेणी निर्दोष व्हावी या हेतुने नमुना गटकडून माहिती संकलन करण्यापूर्वी पाच प्रशिक्षणार्थ्यांकडून या साधनाच्या माध्यमातून माहिती संकलित करण्यात आली. पदनिश्चयन श्रेणीद्वारे प्राप्त प्रतिसादांचे विश्लेषण करण्यात आले. या विश्लेषणातून आवश्यक त्या विधानांमध्ये योग्य ते बदल करून सुधारीत पदनिश्चयन श्रेणी नमुना गटाला देण्यात आली व त्यांच्याकडून माहिती संकलित केली गेली.

निरीक्षण

१. अध्यापन नियोजन

अध्यापन नियोजनातील विषयाची पूर्वतयारी, मुद्ये, उपमुद्यांची योजना, संदर्भ साहित्याचा अभ्यास, तंत्रज्ञानाच्या वापराचे नियोजन इत्यादी बाबी फार चांगल्या असे १५ टक्के तर उत्कृष्ट असे ८५ टक्के प्रतिसादकांनी आपले प्रतिसाद नोंदविले आहेत.

२. अध्यापन

- शिक्षक प्रशिक्षकांची मुद्ये, उपमुद्यांच्या मांडणीची पद्धती, स्पष्टीकरण शैली, क्लिष्ट संकल्पनांच्या विवेचनाची पद्धती, अध्यापनाच्या आशयानुसार उदाहरणे आणि दाखले देण्याची पद्धती इत्यादी संदर्भात ०२ टक्के प्रतिसादकांनी फार चांगला तर ६८ टक्के प्रतिसादकांनी उत्कृष्ट असा प्रतिसाद नोंदविला
- अध्यापनात निम्नस्तरीय, विश्लेषणात्मक, संश्लेषणात्मक आणि मूल्यमापनात्मक प्रश्नांद्वारे प्रशिक्षणार्थ्यांचा शाब्दिक सहभाग, विद्यार्थ्यांना अध्यापनादरम्यान शंका विचारण्याची संधी किंवा प्रशिक्षकांची शंका निरसन करण्याची शैली इत्यादी विषयी उत्कृष्ट मार्गदर्शन केले जाते असे १०० टक्के प्रतिसादकांनी आपले मत नोंदविले आहे.
- अध्यापनात उच्चस्तरीय आणि निम्नस्तरीय प्रश्न कौशल्य, फलक लेखन कौशल्य, चेतक बदल कौशल्य, दृक्श्राव्य साधनांच्या वापराचे कौशल्य, स्पष्टीकरण कौशल्य इत्यादी कौशल्यांचा वापर करण्याचे कौशल्य फार चांगला असे १० टक्के तर उत्कृष्ट असे ९० टक्के प्रतिसादक प्रतिसाद नोंदवितात.
- अध्यापनात तंत्रज्ञानाच्या वापरासंदर्भातील आणि हाताळणीतील कौशल्य तथा तंत्रज्ञानाच्या वापरासंदर्भातील प्रशिक्षणार्थ्यांना मार्गदर्शन करण्याचे कौशल्य यासंदर्भात १०० टक्के प्रतिसादकांनी उत्कृष्ट असा प्रतिसाद नोंदविला आहे.
- प्रशिक्षणार्थ्यांना घटक अध्यापनाच्या शेवटी प्रश्न देण्याची पद्धती, अध्यापन आशयानुसार चालू

घडामोडींशी समन्वय साधण्याची समयसुचकता, अध्यापनाद्वारे भावी जीवनविषयक मार्गदर्शन, अधिक वाचनासाठी संदर्भ देण्याची वारंवारिता याविषयी १०० टक्के प्रतिसादकांनी उत्कृष्ट असा प्रतिसाद नोंदविला.

- शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापनाची सर्वसमावेशकता, प्रशिक्षणार्थ्यांना महाविद्यालयीन, विद्यापीठीय आणि विविध स्पर्धा परीक्षांच्या तयारीसंदर्भात मार्गदर्शन करण्याचे कौशल्य या संदर्भात १०० टक्के प्रतिसादक उत्कृष्ट असा प्रतिसाद नोंदवितात.

३. मूल्यमापन

प्रशिक्षणार्थ्यांना त्वरीत प्रत्याभरण देण्याची क्षमता, प्रशिक्षणार्थ्यांमध्ये सुधारणा घडवून आणण्याचा प्रयत्न आणि दृष्टिकोन, प्रशिक्षणार्थ्यांमध्ये सकारात्मक दृष्टिकोनाचा विकास करण्यासाठी केले जाणारे प्रयत्न, प्रशिक्षणार्थ्यांच्या मूल्यमापनातील वस्तुनिष्ठपणा या संदर्भात १०० टक्के प्रतिसादकांनी उत्कृष्ट या पर्यायास आपला प्रतिसाद नोंदविला.

४. वर्गव्यवस्थापन

शिक्षक प्रशिक्षकांचा वर्गनियंत्रण, वर्गव्यवस्थापनविषयक दृष्टिकोन, वेळेच्या व्यवस्थापनाचे कौशल्य आणि अध्यापन कार्यातील सातत्य इत्यादी बाबतीत १०० टक्के प्रशिक्षणार्थ्यांनी उत्कृष्ट असा प्रतिसाद नोंदविला.

५. शिक्षणविषयक दृष्टिकोन

शिक्षक प्रशिक्षकांचा शिक्षणविषयक, अध्यापनविषयक दृष्टिकोन, प्रशिक्षणार्थ्यांविषयीची तळमळ, प्रशिक्षणार्थ्यांना विविध पैलूंच्या संदर्भात मार्गदर्शन करण्याची क्षमता वैचारिक प्रगल्भता, प्रत्येक प्रशिक्षणार्थ्यांकडे वैयक्तिक लक्ष देण्याचा दृष्टिकोन या विषयी १०० टक्के प्रतिसादक उत्कृष्ट असे मत नोंदवितात.

६. शिस्तविषयक दृष्टिकोन

१०० टक्के प्रशिक्षणार्थ्यांच्या मते शिक्षक प्रशिक्षक अतिशय शिस्तप्रिय, वेळोवेळी मार्गदर्शन करण्याची तयारी, प्रशिक्षणार्थ्यांना वेळेचे महत्त्व समजावून

सांगणे, प्रशिक्षणार्थ्यांमध्ये आत्मविश्वास निर्माण करणे, प्रभावी अध्यापनासाठी विशेष प्रयत्न घेणे इत्यादी बाबी उत्कृष्ट आहेत असे प्रतिपादन केले.

निष्कर्ष

१. शिक्षक प्रशिक्षण अभ्यासक्रमाच्या गुणवत्तापूर्ण अंमलबजावणीसाठी प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे शिक्षक प्रशिक्षकांच्या कार्याचे मूल्यमापन हे एक प्रभावी माध्यम आहे.
२. गुणवत्तापूर्ण अध्यापनाच्या दृष्टीने प्रशिक्षणार्थ्यांमध्ये जागरूकता असल्याचे दिसून येते.
३. शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापन नियोजन, प्रत्यक्ष अध्यापन, मूल्यमापनविषयक दृष्टिकोन आणि इतर अनुषंगिक बाबी या संदर्भातील गुणात्मक बाबीसंदर्भात प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे मुक्तपणे आपली मते आणि अभिप्राय निःसंकोचपणे नोंदविण्यात आले.
४. शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापन नियोजन, प्रत्यक्ष अध्यापन, मूल्यमापनविषयक दृष्टिकोन आणि इतर अनुषंगिक बाबी या संदर्भातील सुधारणात्मक बाबीसंदर्भात प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे आपली मते आणि अभिप्राय प्रतिपादन करण्याचा प्रयत्न केला.

शिफारशी

१. शिक्षक प्रशिक्षणात गुणवत्ता आणण्यासाठी प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे मूल्यमापन हा एक प्रभावी मार्ग आहे. यादृष्टीने शिक्षक प्रशिक्षणादरम्यान प्रशिक्षणार्थ्यांमध्ये वस्तुनिष्ठ मूल्यमापन विषयक दृष्टिकोन विकसित करण्याचे देखील प्रशिक्षण देण्याचा विशेष प्रयत्न अध्यापक महाविद्यालयांनी करावा
२. शिक्षक प्रशिक्षकांचे अध्यापन नियोजन, अध्यापनकार्य, मूल्यमापन कार्य आणि इतर अनुषंगिक बाबी यासंदर्भातील मूल्यमापन यासाठी योग्य मूल्यमापन साधने तयार करण्यात यावीत आणि त्यानुसार वेळोवेळी शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापनाचे मूल्यमापन करण्यात यावे.
३. शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापनासंदर्भात प्रतिपादन केलेल्या जमेच्या,

- वैशिष्ट्यपूर्ण बाबींना अधिक बळकटी देण्याचा प्रयत्न करावा
४. शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांद्वारे शिक्षक प्रशिक्षकांच्या अध्यापनासंदर्भात प्रतिपादन केलेल्या कमतरता किंवा सुधारणात्मक बाबी यांच्या काटेकोर अंमलबजावणीवर भर देण्यात यावा आणि अध्यापनात सुधारणा करण्याचा प्रयत्न करावा.

संदर्भग्रंथ सूची

१. पेंडके प्रतिभा, (२०१०), शिक्षणाची तात्त्विक आणि समाजशास्त्रीय भूमिका, नागपूर : विद्या प्रकाशन
२. साळुंके श्रीधर, (संपा.), (२०११), अध्यापक विद्यालयातील प्राचार्य/अध्यापकाचार्य यांच्यासाठी सेवांतर्गत प्रशिक्षण मार्गदर्शिका, पुणे : महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद
- ३- www.slideshare.net
- ४- www.shodh.inflibnet.ac.in
- ५- www.vishwakosh.marathi.gov.in

